

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01
у Національній академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Відгук

офіційного опонента, кандидата юридичних наук

Уляни Миколаївни Олійник на дисертаційну роботу Лілії Георгіївни Паращук на тему «Філософсько-правове обґрунтування принципу верховенства права як концептуальної засади розвитку цивільного законодавства України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми дослідження зумовлена тими демократичними процесами, які відбуваються в сучасній Україні, що прагне інтегруватися в європейське співтовариство. Зокрема, необхідністю реформування правової сфери відповідно до стандартів права, верховенства права як кульмінації загальнолюдського правового розвитку, що фокусує в собі низку вимог, які в сукупності, при умові їх дотримання та реалізації, здатні трансформувати правову систему в гуманістичну дійсність. Тобто, наповнити українську правову систему правовою суттю реально, а не позірно, в чому і полягає стрижневе завдання правової реформи.

В Україні проголошується і діє принцип верховенства права, значення якого для правової держави визначальне, адже право – це прояв вищої справедливості і його панування в суспільстві перш за все вказує на пріоритетність прав і свобод людини. Ступінь впровадження верховенства права в державі впливає на якість чинного законодавства, можливість забезпечення справедливого правосуддя, прийняття справедливих законів та правильного їх застосування. Саме законодавство займає в правовій системі одне з ключових місць, тому творити його на засадах верховенства права це необхідність, бо відступи від цього мегапринципу, його ціннісного виміру – це шлях в неправову

реальність. Цивільне законодавство – це підґрунтя творення повноцінної людини як суб'єкта права, що так важливо для сучасної України, тому дослідження Л.Паращук на предмет втілення та відображення в ньому верховенства права не може не бути актуальним.

Дисертаційна проблема належить до малорозроблених у філософсько-правовій галузі знання. Низка аспектів цієї проблеми розроблена нашими філософами та теоретиками права, представниками галузевих наук, зокрема, цивілістами, конституціоналістами тощо. Зокрема, в плані розроблення сучасної методології дослідження права; засад правової нормотворчості; дослідження змістовних та ціннісних аспектів верховенства права, використання практики ЄСПЛ в українському правозастосуванні, – ці та інші напрацювання склали науково-теоретичне підґрунтя для висвітлення дисертаційної проблеми.

Проте цілісного дослідження дисертаційної проблеми поки що зроблено не було, тому висвітлення верховенства права як засади розвитку цивільного законодавства з позицій філософсько-правового бачення є певним внеском авторки у подолання цієї прогалини. Акцентація авторки на філософсько-правовому обґрунтуванні цієї проблеми – це новий підхід у філософсько-правовій науці, що не був поки що реалізований на дисертаційному рівні.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їхня достовірність і новизна. Використання автором структурованої методології дозволило забезпечити потрібну достовірність наукових результатів, викладених у дисертації. Слід позитивно відзначити факт висвітлення Л. Паращук сфери застосування кожного з використаних у процесі роботи методів, а також значення та висновки по кожному з них, що свідчить про самостійність дослідження й оригінальність авторської позиції.

Методологічна коректність у визначенні об'єкту, предмету, мети й завдань цього безумовно цікавого дослідження, а також продуманим концептом роботи не могло не позначитися позитивно й на науковій новизні одержаного автором наукового продукту. Крім того використанням належної джерельної бази із майже чотирьох сотень наукових позицій, що включає новітні монографічні

роботи по темі дослідження, наукові статті, філософську та правову класику, національні та міжнародні нормативно-правові акти тощо дали змогу досягнути в повному обсязі поставленої мети. Авторка підкріплює свої позиції зверненням до авторитетних позицій, ідей та положень сучасних відомих науковців та класиків, інтерпретує їх доволі коректно, і що позитивно - подає власні обґрунтовані позиції по різних аспектах проблеми.

Також, безумовно, достовірність результатів забезпечено концептуальною основою роботи, яка продумана, добре сформована, що дає можливість висвітлити проблему всебічно і глибоко.

Дана робота Л.Паращук належить до досліджень міждисциплінарного характеру, хоча, звісно, будь яке філософсько-правове дослідження є, по суті, міждисциплінарним, оскільки виконується на перетині філософії та права. В цій же роботі присутні також виразні цивільно-правові аспекти, конституційно-правові, тобто, дослідження достатньо складне, тому окремі аспекти дослідження, можливо, вимагають, додаткового пояснення на захисті роботи, що доволі характерне для подібних робіт.

Зазначену важливу наукову проблему, що досліджується Л.Паращук, розв'язують нові, додатково обґрунтовані та удосконалені наступні результати:

1. Зважаючи на теоретико-правові аспекти принципу, справедливо та обґрунтовано зазначено, що верховенство права є втіленням загальнолюдських цінностей, показником визнання у суспільстві самоцінності, автономності кожної людини, її унікальності, засобом її самоздійснення. Науковці підкреслюють його статус як мегапринципу, що змістовно наповнений низкою смислових характеристик, наголошують на взаємозв'язку права та істини, розуму, моралі. Діючий принцип верховенства права у сукупності з іншими правовими принципами є гарантією свободи суб'єктів цивільних правовідносин, що знаходить прояв також у можливості регулювання цивільних правовідносин не лише нормами, але й звичаями, договором (ст. 65 дис.).

2. На основі аналізу практики Європейського Суду, міжнародних документів, тверджень теоретиків, дисертантка підсумовує, що верховенство права – це мегапринцип, змістовними ознаками якого є забезпечення індивідуальної свободи у суспільстві, в тому числі шляхом обмеження свавільних дій влади; забезпечення існування та розвитку права приватної власності як одного із засобів реалізації індивідом особистої свободи; забезпечення реального захисту індивідуальних прав, панування у відносинах між суб'єктами права загальнолюдських цінностей тощо (ст. 84 дис.), чим ще раз підкреслює його соціальну сутність.

3. Аналізуючи проведення правової реформи в Україні, дисертантка зазначає, що використання поліметодологічного підходу до проблеми правового реформування показує, що воно не може бути частковим, його результативність як одного із шляхів реалізації вимог принципу верховенства права, крім удосконалення законодавчої системи, позитивації антропологічно-гуманістичного виміру, забезпечується одночасним підвищенням місця та ролі судової влади, громадських об'єднань, рівня правої свідомості та правової культури. Ідеологічно-світоглядною основою правової реформи має стати новий для сучасного українського суспільства, але історично виправданий світогляд, відповідно до якого центром правової реальності як цілісного комплексного багатогранного процесу загалом і нормотворчого зокрема, має бути автономна людина, її буття, інтереси та потреби. І в цьому сенсі реалізацію верховенства права як концентроване втілення стандартів права треба розуміти як сутність, стрижневу проблему і правового реформування, і нормотворчості (ст.108-109 дис.). Зроблений висновок показує, що верховенство права є доволі складним поняттям, яке перебуває у тісному зв'язку із нормотворчістю та, однозначно потребує правового реформування.

4. Авторка акцентує увагу, що, значення принципу верховенства права для розвитку інституту власності полягає у вимозі творення позитивного права як передумови формування цілісної розвиненої людини-особистості, людини-власника, забезпечити суб'єктам відносин власності максимально можливу

свободу. Гуманістична місія влади полягає у мінімізації її втручання у відносини власності, наданні суб'єктам цивільних відносин можливості на власний розсуд реалізовувати належні їм права, обмежуючи себе лише правами інших учасників, а також максимально обґрунтованими суспільно необхідними заборонами (ст. 200 дис.), чим ще раз доводить, що ідея верховенства права засобом захисту основних цінностей людини – життя, свободи, гідності, автономії, власності.

5. Цілком справедливо та обґрунтовано зроблено висновок, що реформування національної правової системи є одним із шляхів реалізації вимог принципу верховенства права. Ідеологічно-світоглядною основою реформи має стати новий для сучасного українського суспільства світогляд, відповідно до якого центром нормотворчого процесу буде автономна людина, її права та свободи. Висунутий здобувачем постулат ще раз підкреслює, що людина є найвищою соціальною цінністю в суспільстві.

6. Шляхом детального, порівняльного аналізу дисертанткою доволі влучно сформульовано рекомендації щодо вдосконалення ЦК України в частині врегулювання майнових і особистих немайнових правовідносин відповідно до вимог принципу верховенства права, а саме:

– викласти ч. 3 ст. 269 ЦК України в такій редакції: «Особисті немайнові права невід'ємно пов'язані із фізичною особою. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав»;

– викласти положення ч. 3 ст. 6 ЦК України в такій редакції: «Сторони в договорі врегульовують свої відносини на власний розсуд, крім випадків, коли в актах прямо вказано, що сторони не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, а також якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами».

Зазначена робота за характером і змістом розглянутих питань є одним з перших в українській філософсько-правовій науці комплексним дисертаційним

філософсько-правовим обґрунтуванням верховенства права як концептуальної засади розвитку цивільного законодавства України.

Поряд із зазначеними вище успішними результатами, ідеями, висновками, напрацьованими авторкою, в роботі міститься низка дискусійних положень, які вимагають додаткових пояснень, доповнень, конкретизації тощо. Зокрема:

1. Аналізуючи правове реформування в сучасній Україні (підр. 2.3), зокрема, його невдачі, варто було б зосередити більше уваги на такому чинникові як сучасне правове мислення, яке за суттю є гуманістичним, формування якого мало б стати справою державної ваги. Наше суспільство виходить із недемократичного устрою, долає державоцентризм, яким пронизано і правову сферу, нам потрібно пережити щось на кшталт інтелектуально-духовної реформи в праві, що розчистити підґрунтя для ствердження правових цінностей. Варто було б, мабуть, зазначити, що реформу в праві треба розпочинати не з реформи інституцій чи законодавства, а зі зміни мислительних установок, подолання старих державоцентричних та законницьких стереотипів мислення, світоглядних засад – цього за два місяці, як у випадку із поліцейською реформою, не зробиш. Це треба робити в масштабах держави, починаючи зі школи, особливо з правничої освіти, бо там закладаються основи правового мислення і сучасного гуманістичного світогляду.

2. В підр. 3.3 «Філософсько-правове осмислення інституту особистих немайнових прав людини в контексті реалізації вимог верховенства права» використання антропологічного, аксіологічного, інтегративного підходів в дослідженні цього інституту дало авторці можливість зробити висновок, «що в умовах появи українця як нового соціального типу людини проблема його особистих немайнових прав набуває особливої ваги, оскільки реалізація саме цих прав зумовлює становлення повноцінного, зрілого особистого «я», від якого, в кінцевому підсумку залежить благополуччя країни, правовий розвиток загалом, конкурентоздатність України, її національна безпека тощо. Право має адекватно реагувати на філософію сучасної людини, інакше вона не буде його

«привласнювати, не зробить його «своїм»». Дуже правильне узагальнення, підрозділ виписаний науково коректно, проте, думається, що авторка не використала в даному випадку потенціал порівняльно-правового методу, щоб показати відмінності між образом людини в старому, вже скасованому ЦК Радянської України та сучасним образом українця, який покладено в основу чинного ЦКУ і по аналогії порівняти інститут немайнових прав. Цей порівняльний аналіз додав би повноти даному підрозділу, підкреслив би виразніше гуманістичну суть інституту немайнових прав в чинному ЦКУ.

3. Наступне побажання стосується підр. 3.4, в якому авторка осмислює вираження принципу верховенства права в інституті договору. Вона слушно підсумовує, що « Договірні правовідносини є активною і ефективною формою реалізації природних прав людини, які в межах природно-правової доктрини є специфічним соціокультурним проявом загальнолюдських цінностей, органічним регулятором життя громадянського суспільства». Авторкою проводиться ідея людинотворчої функції правового договору і це правильна ідея. Завдяки договірним відносинам формується автономний індивід, право свідомий, ініціативний, діяльний, творчий тощо. Це дуже важливо для розвитку демократичних засад життя, бо такий індивід стає опорою демократії. Думається, що було б слушно, аналізуючи цей аспект дисертаційної проблеми, осмислити в порівняльному аспекті нормативний акт, закон та договір як регуляторів суспільних відносин. Відомо, що в радянську епоху роль і значимість договору як форми права була принижена, знівельована, а закон займав монопольне становище, мислився єдино правильним регулятором правовідносин. Нині існує необхідність, так би мовити, відновити репутацію договору як форми права, поставити його на належне місце, бо ця форма права найбільш адекватно відображає потреби та інтереси громадянського суспільства. І дисертантка це робить, вона реабілітовує цю форму права. Підрозділ закінчений, його зміст розкриває назву в достатній мірі, але, коли б дисертантка знайшла місце для цього порівняльного матеріалу, він би вигідно доповнив би зміст підрозділу.

4. Дисертантка на ст. 105 дисертаційного дослідження справедливо зазначає, що основними причинами тривалого та безуспішного процесу правового реформування, а, отже, перешкодами на шляху реалізації принципу верховенства права в Україні є: одночасне закріплення в нормативних актах принципів, в тому числі принципу верховенства права, які сповідують загальнолюдські цінності і мають на меті забезпечити права і свободи людини, та норм, які порушують права або унеможливають їх реалізацію; створення законів, які, хоча і відповідають міжнародним стандартам, але не мають практичних механізмів їх реалізації; відсутність належного усвідомлення суспільством своєї ролі у процесі здійснення правової реформи; відсутність народовладдя тощо. Однак, в даному контексті слід було б запропонувати основні напрямки забезпечення верховенства права в Україні, виявити проблеми взаємодії права та закону в контексті становлення правової держави.

5. Трапляються в роботі деякі погрішності формального плану: зустрічаються подекуди русизми, граматичні помилки, стилістичні погрішності тощо.

Проте загалом, підсумовуючи, можна констатувати, що зазначені вище недопрацювання, погрішності носять не істотний характер і не применшують науково-теоретичну цінність дисертаційної роботи Л.Паращук.

Висновки, зроблені до розділів, та загальні висновки до дисертації послідовно-логічно впливають з її тексту і відображають вузлові моменти змісту роботи.

Загалом робота є посильним внеском авторки у розроблення конкретної проблеми філософсько-правової науки. Авторка продемонструвала здатність до творчого пошуку, вміння аналітично осмислювати сучасні філософсько-правові проблеми, науково-коректно вести дискусію з іншими авторами, аргументовано подавати власну позицію. Це все засвідчує її зрілість як молодого науковця.

Загальні висновки. Отже, оцінюючи зміст дисертації, можна дійти висновку, що автор роботи досягнув поставленої наукової мети й упорався із завданнями дослідження.

Дисертація Л.Паращук є завершеною, самостійною, творчою науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують конкретну наукову задачу теоретичного значення у галузі філософсько-правової науки.

Дисертація та її автореферат оформлені у відповідності до вимог п.п.9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. а основні положення останньої належним чином відображено в її авторефераті та у 25 наукових публікаціях, серед яких: 6 статей, опублікованих у юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України; 2 – у зарубіжних виданнях, одна з яких у зарубіжному періодичному виданні іншої держави, що входить до Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача; 3 – у монографіях; 20 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій; 2 статті – у періодичних виданнях України, а звідси можна зробити висновок, що Паращук Лілія Георгіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

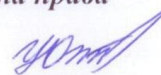
Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

У. М. Олійник

Підпис У. М. Олійник

«ЗАСВІДЧУЮ»

вчений секретар вченої ради

ХУУП імені Леоніда Юзькова

С. В. Лозінська